

ביאורים ומילואים

על סדר הדף היומי

זבחים ה' עמוד א'

אי איסור אפרקדן הוא אף על בטנו, ואף לשכב כשהוא ער, היאך גני ריש לקיש אפרקדן

בגמ', רמי ריש לקיש על מעוהי בי מדרשא ומקשי.

[ז]. בברכות (ג:) לייט ר"י בן לוי מאם דגני אפרקדי. ונחלקו הראשונים, אי אפרקדן היינו על גבו, או על בטנו, רש"י (שם ד"ה פרקדן) פ"י על גבו, וכן הוא בשו"ע (אעה"ז סי' כ"ג ס"ג) גבי איסור שינה על גבו. ודעת רבינו חננאל (פסחים ק"ח.) דאפרקדן היינו על בטנו, וכן דעת הרמב"ם (פכ"א מאיס"ב ה"ט). אמנם לגבי איסור קריאת שמע אפרקדן, פסק הרמב"ם (פ"ב מק"ש ה"ב) הן על גבו והן על בטנו, וכן הוא בשו"ע (או"ח סי' ס"ג ס"א) עיי"ש, ובביאור הגר"א (אעה"ז שם) עמד על הסתירה לכאורה בדעת המחבר, ונראה דעת הגר"א שם דאף בשינה איסורו הוא על גבו ועל בטנו.

עוד דנו, אי איסור פרקדן הוא רק בשעה שיושן, או אף בשעה שהוא ער, מלשון רש"י (שם ד"ה לייט) משמע, דהוא דווקא בשינה, עיי"ש. אך הערוך לנר (נדה י"ד. ד"ה הא מגנא) מקשה על רש"י, ומוכיח מהגמ' שם, דאיסורו הוא אף כשהוא ער, עיי"ש.

ובאמת שכדברי הערוך לנר כתב בתוס' הרא"ש (ברכות שם), ובקיצור פסקי הרא"ש (שם), דמשמעות הסוגיא נראה כן, דרבי יוסף קאמר שם, שאסור לקרוא קריאת שמע אפרקדן, ופריך בגמ' דלא רק קריאת שמע אסור, אלא ר"י בן לוי לייט מאן דגני אפרקדן. ועתה אי ר"י בן לוי מיירי רק בשינה, ולא כשהוא ער, מאי פריך בגמ', דאיכא למימר, דר"י בן לוי מיירי מאיסור שינה, ורבי יוסף מיירי כשהוא ער ואולי שרי אפרקדן, אך קריאת שמע אסור. ועל כרחך גם ר"י בן לוי מיירי משוכב ער, ויש להעמיס משמעות זאת אף בפ"י רש"י, דהחשש הוא כשער שלא ירדם, ואז יגיע לקישוי. וכן כתב הגר"ח קנייבסקי זצ"ל (שונה הלכות סי' רל"ט ס"ג) בשם החזו"א זצ"ל שאיסור פרקדן הוא אפילו לשכב כשהוא ער. ויש לתת טעם, איך שיטה זו עולה יפה עם הנהגתו של ריש לקיש בסוגיין. ויש בזה כמה יישובים, דהוי הנהגה ייחודית לריש לקיש דייקא:

(א). הקרן אורה בסוגיין, מפרש על פי "ענין מוסרי", ותתו"ד דכדי להגיע להבנה, ששולחנו של אדם מכפר על אכילות שלא לשמה, רמי ר"ל בדווקא על בטנו, להראות ששם בבני המעיים בעי הכפרה, עיי"ש. וא"כ היה זה הוראת שעה של ר"ל דווקא במאמר זה. ועי' במש"כ הרב מווייטעצן בחיבורו הגדול מעשי למלך על הרמב"ם (פ"א ממעשה הקרבנות ה"א) להוכיח גבי ברכות הנהנין, מדברי הקרן אורה הנ"ל.

ויש להעיר מהתוס' בגיטין (מ"ז. ד"ה כריסי כירי) דכתבו דכך היה דרכן [משמע של החכמים] תמיד לשכב על בטנם, ומוכיחים מסוגיין, ובתוס' הרא"ש (שם) כתב, דכך היה דרכו של ריש לקיש [בלבד] תמיד. וא"כ אין זה דווקא בהלכה זו.

(ב). בספ"ק צמת דוד (הרה"ק רבי דוד מדינוב ז"ע) כתב (בסוף ליקוטים על ש"ס, דף ס:) "ז"ל: מצינו בש"ס זבחים (שם) רמי ר"ל על מעוהי וקא מקשי וכו', אנה אפתח פיתחא לנפשאי וכו', ויש לתת טעם לזה מה מודיענו בזה. וי"ל, כי בעלי התלמוד הורו לנו בזה דבר גדול, כי ידוע כי באבר שחטא האדם, בו צריך שירבה האדם באותו האבר לעשות רצון הבורא ביתר שאת (עי' שערי קדושה למהר"ח). וביותר בעסק התורה, כי זאת התורה לעולה וכו', והוא תיקון הכולל. וידוע כי ריש לקיש הי' זמן אחד עם הגזלנים, אשר אכילתם בגזל, ומצינו בעולת העוף השלכת המוראה (עי' רש"י ויקרא א' י"ז), מפני שנהנית מן

ביאורים ומילואים

על סדר הדף היומי

הגזל, וכן ר"ל היה רוב ימין בתענית, כדאי' בילקוט, והובא במהר"ח שער התשובה, ורצה לתקן בתורה ג"כ, על כן בעת עסקו בעיון התורה לתרץ קושיות שעל ידי זה משברין קליפות, ומסירין קש ותבן, והחיטה נשארת נקיה על ידי בירור ההלכה, על כן רמי ריש לקיש על "מעוהי" וקא מקשיי, עכלה"ק.

אמנם לשון התוס' בגיטין (שם ד"ה כריסי מרי) "דרכן היה לשכב על בטנם כדאמר' בזבחים (דף ה.) ריש לקיש רמי אמעוהי ומקשה". וצ"ל "דרכו", דהא התם בגיטין מיירי מריש לקיש, והראיה שתוס' מביא מזבחים מיירי נמי מר"ל, וכ"ה להדיא בתוס' הרא"ש "דרכו של ריש לקיש תמיד לשכב על בטנו".

ג) אמנם ע"פ דברי אביו **הבני יששכר** זי"ע בספה"ק אגרא דפרקא (אות ש"א), יש לומר דכך היה הנהגת כל החכמים, ואפשר לגרוס "דרכן", דהוא כתב לבאר, דידוע מסוד הגלגול דכל אדם מוכרח לקיים כל המצוות, ואם חסר אחת מהנה, מוכרח להתגלגל שוב, ואעפ"כ צריך לקיים גם שאר המצוות.

והנה הגוף שבו יקוימו כל התרי"ג מצוות, הוא יהי' עיקר בעת התחי', ושאר הגופות תאיר עליהם אורות רוחות הנפש שנתעסקו במצות שעשו.

וזהו מרומז בריש פרקין "כל הזבחים שנזבחו שלא לשמן כשרים", אלו הגופים הראשונים שנזבחו ומתו לא לשם נשמה זו, שהרי מדורתה תהא בגוף האחרון, ואף על פי "שכשרים הם", מ"מ "לא עלו לבעלים לשם חובה", שלא בהם נשלם חובת עשייתן, וצריך שוב לקיים מצות שעשו בגוף הראשון, גם בגוף האחרון.

וזה הקשה ריש לקיש "אם כשרים הם" אותם מצוות, "ירצו" ולא יצטרכו לקיימן שוב, "ואם אין מרצין" אז "למה הן באים", וכי יכול להיות שלשוא נתיגעו עבוד את האלקים. וקושיא זאת הקשה ריש לקיש "כד רמי על מעוהי" והביט אל העפר אשר לשם תשוב האדם, והרוח ישוב למקומו.

ואח"כ אמר ר"ל "אפתח אנא פתחא לנפשאי", פתח להאיר לנפשו, "אם כמה שנדרת עשית" לקיים את כל המצוות, אז "יהא נדר" כדבעי, "ואם לאו" שלא השלים לחם חוקו, ולא מילא אחרי כל מצוות ד', אז "לנדבה ירצו" שיאיר מהנשמה על גופות הראשונים עכתודה"ק.

ד). דבר חריף כתב הג"ר **יוסף ענגיל** זצ"ל בגליוני הש"ס על ירושלמי (ברכות פ"ד ה"א, אות נ"ה. ותענית פ"ב הי"ד, אות כ"ד), דבירושלמי שם אי' גבי מי שמתענה בראש חודש (הובא בב"י או"ח ס"ח תקע"ט), דנופלין על פניהן "רביעין על מעיהון", ועי' בב"י (שם) דזה היה דווקא בראש חודש, כדי להודיע שהם מתענין, עיי"ש ובמור וקציעה (ד"ה קורין ברכות וקללות) מה שתמה בזה, דלא היה כך רק בראש חודש. ויתכן לומר שבעת שריש לקיש נפל על פניו "רמי על מעוהי", עלה בליבו קושיא זו. וקצת פלא על הבקי הנפלא רבי **ראובן מרגליות** ז"ל, שכתב חידוש זה מדיליה, ולא חלי ולא מרגיש שקדמו הגליוני הש"ס (שהר"ר מרגליות מרבה מאוד להביאו והכיר חידושיו), ובסוף ספרו עוללות (קונטרס מחקרים בדרכי התלמוד עמ' 10), וז"ל: ידע ריש לקיש נפש עמלי תורה וכו', ואם התלבט פעם בהבנת איזה ענין מסר נפשו עליו והתעצם עצמו בתפילה ותחנונים כדי שיאיר ה' עיניו להבינו, "רמי על מעוהי" היא היא נפילת אפים בתענית, ראה ירושלמי ברכות (שם) דף ל"א ע"ב, ותענית (שם) דף י"ט ע"א בגין מדעתון די תעניתא רביעין על מעיהון, עכ"ל, וחזר על זה בקצירת האומר בספרי ניצוצי אור על מסכת זבחים.

ביאורים ומילואים

על סדר הדף היומי

אמנם מהתוס' בגיטין הנ"ל מוכח דלא סבר כן, דהתם בגיטין אמרו לו בתו של ריש לקיש "לא בעית מידי למזגא עליה", כלומר שרצתה להביא לו כר וכסת לישון על זה, והשיבה "בתי, כריסי כרי", שהשומן שבכריסו, הוא בעבורו הכר וכסת. ועל זה מציין תוס' לגמ' בסוג' "רמי על מעוהי".

ה). בספר **גשמי ברכה** (על שיר השירים, לבעל התורה תמימה, דף ו), תמה מאוד על הנהגת ריש לקיש, שאינה בדרך כבוד לתלמידים, וצריכים שיהיה אימת רבן עליהם עיי"ש באריכות דבריו, ותתו"ד דמעיו הוא כינוי בלשון המדרש לדיני הקרבנות, עיי"ש שמביא מדרשים לזה, ורוצה לפרש דהגמ' נקטה בלשון מליצה, דריש לקיש היה מתאמץ על מעוהי, על דיני הקרבנות, עכתו"ד. וכיון שאינו כותב זאת בלשון דרש, אלא כותב שזהו הפירוש בדברי הגמ', צריכים בוודאי להוסיף, דאף הם נסתרים מדברי התוס' הנ"ל בגיטין.

ו). **הבן איש חי** (ש"ת תורה לשמה סימן שס"ז), נשאל אי מותר ללמוד בשכיבה, ומוכיח מסוגיין דדרך עראי שרי, אך לא באופן קבוע, עיי"ש. וצ"ע מלשון התוס' הנ"ל בגיטין, דמשמע שכן היה דרכן ללמוד.

זבחים ה' עמוד ב'

אי "קין המזבח" הו קרבן יחיד או קרבן ציבור, או קנן המזבח כלא בעלים

בגמ', יתיב ר"ה ור"נ ויתיב ר"ש גבייהו, ויתבי וקאמרי, קשיא ליה לר"ל אשם דלא אתי לאחר מיתה, לימא ליה ר"א, אשם נמי אתי לאחר מיתה.

כח]. פירש"י "שאשם שמתו בעליו, רועה, ודמיו נופלין לקיץ המזבח".

והקושיא זועקת בפשט, מה ענין אשם שהיא עצמה אינה קריבה, אלא רועה ונמכרת, ולוקחין בדמיה עולה לקיץ המזבח, לקרבנות שהיורשים מביאים אותם בעצמם, ומה היה כלל ההו"א של הגמ' בזה.

ובחיל הגר"ז (מנחות ד. וכן ברפ"ה מפסוה"מ) מבאר על פי היסוד, שבמותרות נאמרה הלכה למשה מסיני שהאשם נעשה נדבה, ודין נוסף דרש יהודיע הכהן (זבחים ק"ג) שנדבה זו תהיה לעולה, [ולא קדשי בדק הבית, ולא כדיני הקרבן מקודם], ולפיכך סלקא דעתך שמדיני מותר נחשב כמו שהאשם קרב כדינו לאחר מיתה לנדבה, שהרי לולי מדרש יהודיע היה קרב לאשם [והוא הדין כשקרב שלא לשמו יהיה נדבה]. ודחתה זאת הגמ', שלולי מדרש יהודיע היה נידב לבדק הבית, כי אין אשם לאחר מיתה, [והינו שלא מצאנו שאשם עצמו קרב לנדבה אלא בתורת עולה].

והגרא"מ שך זצ"ל (אבי עזרי פ"י ממעה"ק ה"ז) מוכיח מסוגיין, שמותר אשם, שמו אשם, אלא שדינו ליקרב כדיני עולה ואינו עולה לחובת אשם, ולכן סברו שיחשב אשם כשר שאינו מרצה לבעליו שחייב אשם, עכתו"ד עיי"ש באורך.

ובאמת שכדבריו מפורש בשיטמ"ק (תמורה י"ז: השמטות ו), ואולי לכך נצרך מדרש יהודיע ללמד שאינו נעשה דמים, אלא מותרו קרב עולה כחלק מדיני אשם. והכי פירושו, שדין אשם שלא לשמו כדין אשם לאחר מיתה, וכשם שלאחר מיתה כשר לשם עולה, משום שמעיקרו נקבע שמותרו יהיה לקיץ המזבח, וחלק מדיני האשם הוא, כך גם כשקרב שלא לשמה נחשב כקרבן אשם שדינו לעלותו לעולה. ודחינן שאין עשיית מותרו כעולה נחשבת כקיום האשם. וכמו שכתבו תוס' שאשם כחטאת אין מתקיים בהם דינם כשקרב מותרם לעולה. ולכן סבר ריש לקיש שנפסל מהקרבה שלא לשמם.

ביאורים ומילואים

על סדר הדף היומי

ויש להביא עוד ראיה לביאור זה מדברי הריצב"א שהובא ברא"ש (סוף פ"ב דקנים) שהאשה שמתה יורשיה מביאין חטאתה באופן שלא הפרישתה, ומשום שיעבודא דאורייתא יביאו היורשים מדמיה עולה כמותר חטאת, ומשמע שבהקרבת עולה ומותר חטאת מתקיים חיוב הבאת החטאת, ולכן אף שאין כאן חטאת בעין, ולא היו הדמים מותר של דבר אחר, מכל מקום חוב השיעבוד מתקיים בעולה, ומוכח שלאחר מיתה הקרבן קרב בשמו כדיני עולה, והוא כשר בשמו אף שאינו עולה לחובת בעליו.

והנה הרה"ג רבי מנחם מענדל כשר ז"ל, בספרו דברי מנחם (ח"א, סי' כ"ג עמ' רכ"ד) מעתיק הערות ששלח להג"ר מנחם זעמבא הי"ד, על ספרו זרע אברהם, ובתוך תשובתו של הגרמ"ז הי"ד (שם סי' כ"ד עמ' רל"א), נוגע אף בקושיית הגמ' בסוגיין, ובביאורו (שם אות ד') יתיישבו הדברים יפה, וזתו"ד:

באמת יש לחקור גבי קיץ המזבח אם הוי קרבן בעלים או קרבן מזבח, וכוונת הדברים עפ"ד הגמ' זבחים (שם) מצינו בבאין לאחר מיתה שכשרים ואינן מרצים. ואשם נמי אתי לאחר מיתה למאי קריב "למותרו" חטאת נמי וכו' יעו"ש, ומבואר דבעי למילף, דכשם דמקריבין ממותר אשם נדבה לקיץ המזבח בלי ריצוי כלל על שום אדם, כן יקרב אשם שלא לשמה בלי ריצוי, ומוכח לכאורה דמותר הקרב נדבה, אינו קרבן בעלים כלל. ואולי גם כפרת עשה דעולה לא מתכפר שום אחד מישראל בזה, ועי' זבחים ו. לענין יורש דרק מקופיא מיכפר. אמנם מסיק דזה גופא הספק בגמ', דהציבור בוודאי אין מביאין מותר (עי"ש בראיותיו), וא"כ אי קץ המזבח לא הוי קרבן של שום אדם, אלא קנין המזבח, כמו מותרות זבחים, אחר שבעלים נתכפרו, דהוא קנין המזבח שכשר להתקרב עליו, ואינו שייך לא ליחיד ולא לציבור. אי נימא, דהמותר דנעשה לקיץ, הוא קרבן יחיד, ורק כיון שאין בו את ה"ריצוי" שהיה צריך בתחילה באשם, לכך ממירים אותו לקרבן אחר, אך הוא קרבן יחיד לזכות הבעלים בלבד.

ובהמשך דבריו, תמה דאי אמרינן דקיץ המזבח הוא קרבן יחיד, מדוע אין תפילה כנגד קרבן זה, כמו שיש בכל הקרבנות, ומדייק מדברי הרמב"ן ז"ל במלחמות (פ"ג דברכות) דכתב ליישב דעת הרי"ף ז"ל דאין צבור מביאין נדבה, וז"ל [רמב"ן] וכן מפרישים תחלה במותרות, אינן אלא שהמזבח קונה שקלים שלו חובה וריוח שלו נדבה במס' זבחים פ' טבול יום קרי לה עולת הקדש [וכו'] עכ"ל [רמב"ן].

ומבאר הגרמ"ז, ונראה דהכוונה בזה בישובו דברי הרי"ף דליכא נדבה בצבור. ולא מסתברא לי' לרמב"ן ז"ל תירוץ הראשונים דמן המותר דוקא היו מביאין נדבה, ועי' ברבנו יונה שם, דמאי בכך, הא גם תמידין לא היו מביאין בלי שקלים, ואיך מתפללין אנו, וע"כ דכיון דיש שם קרבן, זה יכולין לתקן כנגדו כן כיון דשם נדבה בצבור יהי' ע"י מותר, שפיר יכולין לתקן תפלת נדבה.

ולזה ביאר רמב"ן ז"ל דענין קיץ המזבח, גם מה שבא בנדבה, לא הוי זה קרבן שצבור מביאים, רק הוא זכיית הקדש מאליו, וקנין מזבח הוא בשקלים במותרן שיהי' נקרבים עליו, עי' כריתות (פ"ז). גבי שבח הקדש יעו"ש, ולכן ליכא לתקוני תפלה כנגדה, כיון דתפלה של אדם הוא, ולא הי' כלל הבאת קרבן נדבה לשום אדם, רק המזבח בעצמו מביאו, עכתו"ד הג"ר מנחם זעמבא הי"ד, עעו"ש בארוכה.

ובזה יש לפרש הפירכא בגמ', דלהצד שקיץ המזבח הוי קרבן יחיד, אלא מה שמחליפים אותו הוא רק כיון שאין בו ריצוי, כמו שהיה בתחילה בראשונה, ועכ"פ עולה לבעלים כמו כל קרבן, א"כ הרי הוא דומה לקרבן שיוורשים מביאים, ולכך פריך שאשם יוכיח, ודו"ק.